

Γ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ

[βιογραφικὸν δοκίμιον]

«Ὁς δ' ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ,
οὗτος μέγας κληθήσεται.»

Γεώργιος Γεννάδιος ἐγεννήθη τῷ 1786 ἐν Σηλυβρία τῆς Θράκης ἔνθα ὁ ἐκ Δολιανῶν τῆς Ἠπείρου πατὴρ αὐτοῦ Ἀναστάσιος, καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν τούρκων τῆς πατρίδος του, κατέφυγε καὶ διέτελει ὡς ἱερεύς. Ἀποθανόντος δὲ τούτου τρία ἔτη μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Γεωργίου Γενναδίου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Σωσάννα παραλαβοῦσα τὰ μόνα τέκνα τῆς Γεώργιον καὶ Ἀναστασίαν, ἐπανέκαμψεν εἰς Δολιανὰ παρὰ τοῖς ἐκεῖ συγγενεῦσιν. Ἐνταῦθα ὁ Γεώργιος διδαχθεὶς τὰ κοινὰ λεγόμενα γράμματα, μετέβη ὕστερον εἰς Ἰωάννινα πρὸς σπουδὴν τῶν ἐγκυκλίων. Ἐνδεκαέτης δὲ περίπου ὧν ἐστάλη πρὸς τὸν ἐν Δακίᾳ θεῖον τοῦ Γενναδίου, ἡγούμενον ἐνός τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικῶν μοναστηρίων. Ἐκεῖ ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ κλεινῷ Λάμπρῳ Φωτιάδῃ, ὅστις ἐτήρει παρὰ τὸν Ἰστορὸν ἀκμαίαν τὴν φλόγα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀποπερατώσας τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Λάμπρου Φωτιάδου τῷ 1804, ἔφηβος μόλις ὧν, ἤρχισε διδάσκων καὶ αὐτὸς τὴν ἑλληνικὴν. Ζητηθεὶς ὅπως συνοδεύσῃ ὡς παιδαγωγὸς εἰς Λειψίαν τοὺς υἱοὺς τινὸς τῶν ἐν Δακίᾳ μεγιστάνων καὶ δεχθεὶς ἀπῆλθεν ἐκεῖ τῷ 1809. Ἐνταῦθα ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας ὅπως καὶ αὐτὸς ἐμπλησθεὶς τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἀνθούσης ἐπιστήμης καταστῆ χρησιμώτερος τοῖς ὑπὸ τὸν ζυγὸν μοχθοῦσι συμπατριώταις αὐ-

τοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς. Ἄλλ' ἐπιληφθεὶς τῆς ἀνατομίας ἐπὶ τοσοῦτον ἀπετροπιάσθη καὶ ἀηδίασεν ὥστε αὐτὸς μὲν ἠσθένησε καὶ τῆς κρεωφαγίας ἐπὶ μακρὸν ἀπέστη, τῆς δὲ ἐπιστήμης ταύτης παραιτηθεὶς ἔστρεψε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ πρὸς τὴν φιλολογοίαν. Οὕτω ἑαυτὸν καταρτίσας καὶ τοὺς νέους Δᾶκας μορφώσας, ἐπανέκαμψεν εἰς Βουκουρέστιον περὶ τὸ 1814.

Τῷ 1815 προσληφθεὶς ὡς καθηγητὴς εἰς τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικὴν σχολὴν συνεδίδαξε μετὰ τοῦ Κλονάρη καὶ τοῦ Ἰωάννου Μακρῆ σχολαρχοῦντος τοῦ Νεοφύτου Δούκα. Τῷ 1817 συσταθείσης ἐν Ὁδησσῷ σχολῆς προσεκλήθη ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ὡς διευθυντὴς συμπαραλαβὼν ὡς συνδιδάσκαλον καὶ τὸν φίλον αὐτοῦ Μακρῆν. Κατὰ τὴν τριετὴ αὐτοῦ σχολαρχίαν ἡ σχολὴ τῆς Ὁδησσοῦ ἀνεδείχθη ὡς μία τῶν ἀρίστων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικῶν σχολῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνέταξε τῇ συνεργασίᾳ τοῦ συνδιδασκάλου Γεωργίου Λασσάνη «Στοιχειώδη ἐγκυκλοπαιδείαν τῶν παιδικῶν μαθημάτων» εἰς ἕξ τομίδια (ἐκτυπωθεῖσαν ὑπὸ Σελιβανόφσκη ἐν Μόσχᾳ 1819—1821) καὶ μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ τὴν περὶ χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου στοιχειώδη πραγματείαν τοῦ Φραγκίσκου Σοαβίου, πολλάκις ἔκτοτε μεταφρασθεῖσαν.

Τῷ 1820 ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σούτσος θέλων ν' ἀναδιοργανώσῃ ἐπὶ τὸ τελειότερον τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ σχολὴν μετεκαλέσατο ἐξ Ὁδησσοῦ τὸν Γεννάδιον μετ' ἄλλων ἐνδόξων συναδέλφων, τοῦ Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου, τοῦ Κανέλλου καὶ τοῦ Κλεοβούλου.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Γενναδίου δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν μετάδοσιν τῶν ξηρῶν τύπων τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ. Ὁ Γεννάδιος ἀείποτε διδάσκων προσεπάθει νὰ ἐμπνέῃ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὸ αἶσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ. Ἄλλὰ τὴν προσπάθειαν ταύτην κατέβαλλεν ἰδίως κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὅτε κατελθὼν εἰς Βουκουρέστιον μεμυημένος εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἐταιρείας, ἐγνώριζεν ὅτι ὁ χρόνος τοῦ περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνος ἦτο ἐγγύς. Ἐν Βουκουρεστίῳ σύμπαντα τὸν χρόνον αὐτοῦ κατέτριβεν ἐξάπτων τὰ αἰσθήματα τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας, καὶ μνημονεύων τῶν δύο τούτων λέξεων συνεκινεῖτο μέχρι δακρύων. Ἄσκησεν

λειτουργός τοῦ ἀπορρήτου σκοποῦ παρεσκευάζε τὰ ἀναγκαῖο-
 τατα τῶν ἐφοδίων πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ, παρεσκευάζε τὰς καρ-
 δίας· «Τὸν ἐνθυμοῦμαι — γράφει εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὁ
 ἐπιφανής Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς — τὸν ἐνθυμοῦμαι ὅταν ἐν
 τῷ δημοσίῳ σχολείῳ τοῦ Βουκουρεστίου, ἐν πλήθοντι ἀκρα-
 τηρίῳ, ἐν ᾧ παρεκάθητο καὶ οἱ τοῦ ἡγεμόνος υἱοί, διδάσκων
 τὸν Ἰσοκράτην πανηγυρίζοντα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν τὴν λαμ-
 πρότητα καὶ τὴν εὐκλειαν, ἡσθάνθη ἑαυτὸν ὅλον ὑπὸ τῶν με-
 γάλων ἐκείνων εἰκόνων ἐκβαλχευόμενον, καὶ διατάξας νὰ κλει-
 σθῇ ἡ θύρα ἤρξατο ἐν λέξεσι διαπύροις ἐκθέτων οἷα ἦν ἡ
 Ἑλλάς, διδάσκαλος καὶ κορωνὸς τῶν ἐθνῶν, ὅταν ἔλαμπεν ἐπ'
 αὐτῆς ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, καὶ πῶς κατέστη τῶν λαῶν
 χλεύη καὶ ἐξουθένημα, ἀφ' οὗτοῦ ὑπέκυψεν εἰς δουλείας ζυγόν
 καὶ τοσοῦτον συνεκινήθη περιγράφων τὴν ἐνδοξὸν ἐλπίδα (ἣτις
 ἦν τότε ἔγκλημα, καὶ ἦν πολλακίς ἐτιμώρησε θάνατος), ὥστε
 τὴν φωνὴν του διέκοψαν δάκρυα, τῶν δὲ νέων ἀκρατῶν του,
 κορυφωθεὶς ὁ ἐνθουσιασμός, ἐξερράγη εἰς κεραυνῶδεις ἐπευφη-
 μίας. Οὕτω προητοίμαζε τὴν ὑποδοχὴν τῆς ἐλευθερίας, οὕτως
 ἡροτρία τὸ ἔδαφος εἰς ὃ ἐμελλε νὰ κατατεθῇ ὁ φλογερὸς αὐ-
 τῆς σπόρος, εἰδὼς πόσον ἄγονος ἀποβαίνει ἡ πικρὸς παράγει
 καρποὺς ὅταν ρίπτηται εἰς γῆν ἀκατέργαστον καὶ διεφθαρμένην.
 Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἦλθεν ἡ προωρισμένη ἡμέρα καὶ ἤχησε
 πρῶτον ἐν Δακίᾳ ἡ σάλπιγξ τῆς ἀναστάσεως ἡ νεολαία, εἰς
 τὰ ὅπλα ὀρμήσασα, ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Γεννάδιον, ὅστις ἀφοῦ τῇ
 ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἐλευθερίας, ὤφειλεν ἤδη νὰ τὴν
 ὀδηγήσῃ ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς.» Ὅπερ καὶ ἐπραξεν εὐθὺς
 ὡς ὁ Ὑψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον.

Ὁ Ὑψηλάντης τότε ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Τρανσυλβανίαν
 πρὸς στρατολογίαν καὶ συλλογὴν ἐφοδίων καὶ συνδρομῶν. Ἀλλ'
 εἰς αὐτὸ τὸ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ τοῦ ἱεροῦ λόχου.
 Θεωρηθέντος δὲ τοῦ ἀγῶνος ἐκπνεύσαντος ὁ Γεννάδος μετ'
 ἄλλων κατέφυγεν εἰς Ῥωσίαν, ἐνθα παραμείνας ἐπὶ μικρὸν
 καὶ τὴν ἐν Ὁδησσῷ σχολὴν καὶ αὐτὶς ἐπισκεφθεὶς, μετέβη
 εἰς Γοτίγγην τῆς Γερμανίας ἐπὶ σκοπῷ σπουδῆς τῆς θεολογίας.
 Ἐκτραγείσης ὁμως καὶ διατηρηθείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐν
 Ἑλλάδι· ὁ Γεννάδιος ἐγκατέλιπε τὴν Γερμανίαν τῷ 1824.
 Ὁδοιπορῶν δὲ διὰ τῆς Ἰταλίας διεπεραιώθη εἰς Ζάκυνθον καὶ

ἐκεῖθεν εἰς Κυπαρισσίαν, ἔνθα ἐξενίσθη ὑπὸ τοῦ κατόπιν Γερουσιαστοῦ Γρηγοριάδου ὅστις, τῇ αἰτήσῃ του, τὸν ἀπέστειλε μετὰ συνοδίας εἰς Τρίπολιν.

Ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς Ναύπλιον καὶ ἀκολούθως εἰς Ἀθήνας συνέδεσε στενὴν φιλίαν μετὰ τοῦ Γούρα ὅστις ἐσκέπτετο νὰ ἰδρῦση σχολεῖον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ μετὰ τοῦ Φαβιέρου, ὃν συνδιήλλαξε καὶ ἠδέλωσε μετὰ τοῦ Κριεζώτου καὶ παρηκολούθησε μὲ τὸ πυροβόλον ἀνὰ χεῖρας εἰς τὸ ἀτυχές τῆς Καρύστου ἐπιχειρήμα. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ δὲ ταύτην στρατείαν ἐπανεκάμφεν ἐπὶ ψαριανοῦ πλοίου εἰς Σῦρον «ἀνυπόδητος, φθειρῶν καὶ ἠλιόκαυστος,» ὡς διηγεῖται ὁ συναγωνιστὴς αὐτοῦ Παναγιώτης Σοῦτσος.

Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἔλαμψεν ἀνδρὸς ἀρετὴ ὡς ἡ τοῦ Γενναδίου ἐν Ναυπλίῳ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸ Μεσολόγγιον πυρποληθὲν ἐφάνη λάμψαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐπικήδειος δᾶς τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Στερεὰ ἠσθάνθη τὰς δυνάμεις τῆς ἐξαντληθείσας ἢ Πελοπόννησος ἐδηοῦτο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων γενικὴ καταστροφή ἐπέκειτο ἂν δὲν ἐξεπέμπετο στρατὸς ἀναχαιτίσων τοὺς πολεμίους. Κατηφὴς καὶ περὶτρομος συνέρρευσε ὁ λαὸς τῆς Ναυπλίας εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως, ἔνθα συνῆλθον καὶ οἱ περισωθέντες ἐκ τῆς καταστροφῆς πειναλέοι στρατιῶται, ἀπειλητικοὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των. Ἄλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα, οὐδεὶς ἤξευρε τί νὰ προτείνῃ. Τότε ὁ Γεννάδιος προκύψας τοῦ ὄχλου ἀνεπήδησεν εἰς τὴν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πλατείας ὑψουμένην πλάτανον καὶ ἐκεῖθεν μετὰ φωνῆς στεντορίας καὶ μετ' εὐγλωττίας παντοδυναμοῦ — διότι ἦτο τῆς καρδίας ἡ εὐγλωττία :

«Ἡ πατρίς, ἀνέκραξε, καταστρέφεται, ὁ ἀγὼν ματαιοῦται, ἡ ἐλευθερία ἐκπνέει. Πρέπει οἱ ἄνδρεῖοι οὗτοι, οἵτινες ἔφαγον πυρίτιδα καὶ ἀνέπνευσαν φλόγας, καὶ ἤδη ἀργοὶ καὶ λιμώτοντες μᾶς περισταίχιζον, νὰ σπεύσωσιν ὅπου νέος κίνδυνος τοὺς καλεῖ. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται πόροι, καὶ πόροι ἐλλείπουσιν. Ἄλλ' ἂν θέλωμεν νὰ ἔχωμεν πατρίδα, ἂν ἡμεθα ἄξιοι νὰ ζῶμεν ἄνδρες ἐλεύθεροι, πόρους εὐρίσκομεν. Ἄς δώσῃ ἕκαστος ὅ,τι ἔχει καὶ δύναται. Ἴδου ἡ πενιχρά μου εἰσφορά. Ἄς μὲ μιμηθῇ ὅστις θέλει!!»

Καὶ ἐπικροτοῦντος τοῦ πλήθους ἐκένωσε κατὰ γῆς τὸ ἰσ-

χρὸν διδασκαλικὸν βαλάντιόν του. «'Αλλ' ὄχι, ἐπανελάβε μετ' ὀλίγον· ἡ συνεισφορά αὕτη εἶνε οὐτιδανή. Ὁβολὸν ἄλλον δὲν ἔχω νὰ δώσω, ἀλλ' ἔχω ἐμαυτόν, καὶ ἰδοὺ τὸν πωλῶ! Τίς θέλει διδάσκαλον ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διὰ τὰ παιδιὰ του; ἄς καταβάλη τὸ τίμημα!!» Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Γενναδίου ἐξήψαν ἀκάθεκτον ἐνθουσιασμὸν μεταξὺ μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντες μετὰ δακρύων ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσιν οἱ μὲν χρήματα οἱ δέ, οὐδ' αὐτῶν ἐξαιρουμένων τῶν ὑπὸ πενίας καὶ πείνης κατατρυχωμένων στρατιωτῶν, ὅ,τι ἕκαστος ἢ ὄπλων ἢ κόσμημα εἶχε τίμιον. Ὡστε ἐν μικρῷ συνελέγη ποσότης ἐπαρκῆς πρὸς θεραπείαν τῶν πρώτων καὶ μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ συνέλθωσι καὶ τὴν ἐπαύριον εἰς τὰς ἐκκλησίας ὅπως προσελθοῦσαι καὶ αἱ γυναῖκες προσφέρωσι καὶ αὐταὶ τὴν συνδρομὴν των.

Ἀπὸ βαθέος ὄρθρου ὁ Γεννάδιος περιέμενεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἀγίου Γεωργίου· ἀλλ' ἡ λειτουργία ἀπέλυσε καὶ αἱ γυναῖκες, ἴσως πτοηθεῖσαι τὴν συρροὴν τῶν ξένων στρατιωτῶν, δὲν ἐφάνησαν. ἡ ὀλίγαι μόνον ὑπήκουσαν εἰς τὴν κλήσιν. Τότε ὁ Γεννάδιος ἀποβλέψας πρὸς τοὺς ἐκεῖ παρισταμένους μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων: «Δυστυχῆ παιδιὰ, ἀνέκραξε, σᾶς ἐγκατέλειψαν αἱ μητέρες σας. Ἡξεύρουσιν ὅτι ὁ Ὄθωμανὸς σφάζει καὶ ἐξανδραποδίζει, ὅτι αὐριον θὰ ἔλθῃ νὰ σύρῃ καὶ σᾶς εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀλλ' ἀδιαφοροῦσι φειδωλευόμεναι ὀλίγου χρυσοῦ. Ἄλλος προστάτης δὲν σᾶς μένει ἐπὶ τῆς γῆς εἰμὴ ὁ Θεός. Πέσατε εἰς τὰ γόνατα νὰ τὸν παρακαλέσετε!!» Καὶ τὰ παιδιὰ ὑπέκοντα εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν ἐκείνην φωνὴν ἐγονάτισαν ὅλα. Ὑψώσας δ' ἐκεῖνος τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐδεήθη ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν παιδῶν καὶ τῆς πατρίδος, μεθ' ὃ μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα ἐρρίφθη ἔξω τῆς ἐκκλησίας ἀφείς τὸν λαὸν δακρυρροῦντα καὶ καταπεπληγμένον ὑπὸ τῆς δυνάμεως καὶ θέρμης τῆς δεήσεως. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐπανελήφθησαν αἱ εἰσφοραὶ ῥαγδαίωτεραι ἢ τὴν χθές· καὶ αἱ γυναῖκες ἔπεμπον μετὰ πάσης προθυμίας οὐ μόνον χρημάτων ποσότητος ἀλλὰ αὐτοὺς τοὺς κόσμους τῶν κεφαλῶν των καὶ αὐτοὺς τοὺς νυμφικοὺς δακτυλίους.

Ὅπως ὅμως ἡ παρασκευαζομένη ἐκστρατεία ἦν πλήρης, ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη μορφώσεως καὶ ἰππικοῦ. Ὅθεν δια

κηρύκων συγκληθεῖς συνήλθεν αὖθις ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν πλάτανον, ἐκεῖ δὲ ὁ Γεννάδιος, ἀφοῦ ἐξέθετο τῶν κοινῶν πραγμάτων τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως ἵππικου: « Ἄλλὰ ποῦ, εἶπε, θέλομεν εὔρει ἵππους; Ἐδῶ βλέπω πολλούς, καὶ πρὸν χοντας, καὶ ὑπαρχηγούς, τρέφοντας ἀνά δύο καὶ τρεῖς ἵππους καὶ κομπάζοντας ἐπὶ τοῦτο ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ὅστις ἔχει ἵππον διὰ τρυφήν καὶ ἐπίδειξιν καὶ δὲν τὸν προσφέρει εἰς τῆς Πατρίδος τὴν ἀνάγκην εἶνε ἀνάξιος νὰ λέγεται πρὸν χων ἢ νὰ φέρῃ τὸ ξίφος τοῦ ἀρχηγοῦ. Διὰ τῶν ἵππων τούτων δυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἵππικόν. Τοὺς πέρνομεν; — Τοὺς πέρνομεν, ἀνεκραξε μιᾶ φωνῇ ὁ λαός. — Καὶ ἂν δὲν μᾶς τοὺς δίδουν, τοὺς πέρνομεν διὰ τῆς βίας; — Διὰ τῆς βίας, ἀπεκρίθησαν χιλιάδες στομάτων. — Ἐμπρὸς λοιπόν, διέταξεν ὁ κινῶν τὸν λαὸν ἐκεῖνον ὡς ἡ λαϊλαψὶ κινεῖ τὰ κύματα. » Ἄλλὰ πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ δεινὴ ἐντολή, τριακόσιοι πενήκοντα ἵπποι εἶχον κομισθῆ εἰς τὴν πλατεῖαν ἐκ συνεισφορᾶς ἑκουσίας. Τότε καλέσας ἐκ τοῦ πλήθους ὄνομαστὶ τὸν Χατζῆ Μιχάλην: « Σὺ, τῷ εἶπεν ὁ Γεννάδιος, εἶσαι ἄξιος νὰ διευθύνῃς τὸ ἵππικόν. Λάβε τοὺς ἵππους, ὀργάνωσον αὐτοὺς καὶ ἀναχώρησον ὅσον τάχιον. »

Ἴδου δὲ τί διὰ τῆς ῥητορείας του ταύτης κατώρθωσε: 40,000 δραχμῶν συνεισφορὰν· σύστασιν ἵππικου διὰ τῆς διὰ τῆς βίας καὶ τῆς πειθοῦς παραλαβῆς 350 ἵππων παρὰ τῶν ἐν Ναυπλίῳ πολιτευτῶν καὶ φατριαρχῶν· τὴν σύστασιν τῆς φάλαγγος τῶν Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων· τὴν σύστασιν τοῦ τάγματος τῶν Ἑπειρωτῶν· τὴν σύστασιν τοῦ τάγματος τῶν Ἰονίων. Καὶ οὕτως ἐξῆλθε διὰ τοῦ Καραίσκου στρατηγούντος καὶ τοῦ Γενναδίου ῥητορεύοντος ἢ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν λαϊλαψὶ ἐκ τοῦ Ναυπλίου εἰς τὴν Χέρσον Ἑλλάδα. (Π. Σοῦτσος ἐν Ἠλίῳ).

Ὅτε συνήλθεν ἡ ἐν Τροιζίνι ἐθνικὴ Συνέλευσις ὁ Γεννάδιος ἐστάλη ἐκεῖ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Ἑπειρωτῶν.

Ὅτε ὁ Κυβερνήτης ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα εὔρε τὸν Γεννάδιον ἐν Αἰγίνῃ καὶ μετὰ τινὰς ἐμπιστευτικὰς ἀποστολὰς τῷ ἀνέθηκε τὸν ὀργανισμόν τοῦ ὀρφανοτροφείου καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ κεντρικοῦ σχολείου, τοῦ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀνωτάτου τῆς Ἑλλάδος ἐκπαιδευτικοῦ καθιδρύματος, ἐνθα ἴδρυσεν τὴν πρώτην ἐλληνικὴν βιβλιοθήκην καὶ τὸ μουσεῖον ἄτινα

μετενεχθέντα ἀκολούθως εἰς Ἀθήνας ἐχρησίμευσαν ὡς πυρῆ-
νες τῶν ἤδη ὑπαρχόντων ἐθνικοῦ μουσείου καὶ βιβλιοθήκης.
Ὁμοίως τοῦ κεντρικοῦ σχολείου ὁ πυρὴν μετενεχθεῖς εἰς Ἀθή-
νας ἀκολούθως μετωνομάσθη Γυμνάσιον, ἀποδοὺς πλουσίους
καὶ ἀγλαοὺς καρπούς καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν
Ἀνατολήν.

Ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς Π. Σοῦτσος ὅστις παρηκολούθησεν
ὀλόκληρον τὸ στάδιον τοῦ Γενναδίου ἀπὸ τῆς ὑπὸ τὴν πλά-
τανον τοῦ Ναυπλίου δημηγορίας μέχρι τοῦ τάφου, συνοψίζει
ὡς ἐξῆς τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ μεγάλου τοῦ γένους διδα-
σκάλου: «Πορεύθητε σήμερον εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀπαντήσετε
τοὺς πλείονας διδασκάλους μαθητὰς τοῦ Γενναδίου. Πο-
ρεύθητε εἰς τὴν Ἥπειρον ἀπαντήσετε τοὺς πλείονας προ-
κρίτους μαθητὰς τοῦ Γενναδίου. Πορεύθητε εἰς τὴν Μα-
κεδονίαν ἀπαντήσετε τοὺς πλείονας ἰατροὺς μαθητὰς τοῦ
Γενναδίου. Πορεύθητε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν
Σμύρνην, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τὴν Βραΐλαν, εἰς τὸ
Γαλάζιον ἀπαντήσετε τοὺς πλείονας ἐμπόρους μαθητὰς
τοῦ Γενναδίου. Ἄλλ' ὁ Γεννάδιος διδάσκων, οὐχὶ μόνον τὴν
ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἐνεφύσα εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ
καὶ τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας ἐνέπνευσεν εἰς αὐτούς, καὶ τὸν
ἔρωτα τῆς ἀπελευθερώσεως ὅλου τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Κα-
θὼς ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ, ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ὑπέκρυψεν εἰς
τὰ δίπτυχα τῆς πατριαρχίας του τὸν αἰτὸν τῆς ἐλληνικῆς
αὐτοκρατορίας, καὶ ὁ Γεώργιος Γεννάδιος τὸν αὐτὸν αἰτὸν εἰς
τὰ στήθη τῶν ἀναριθμητῶν αὐτοῦ μαθητῶν ὑπέκρυψε.»

Τοιαύτην ἀσκῶν δύναμιν ἠθικὴν καὶ ὑπὸ τοιούτου ἐμποροῦ-
μενος ἔρωτος πρὸς τὸ ἔργον ὅπερ ἐθεώρει ὡς ἱεράν αὐτοῦ
ἀποστολήν, μετὰ δυσκολίας ἐπείσθη νὰ συμμετάσχη τῆς ἐνερ-
γείας περὶ ἰδρύσεως πανεπιστημίου, ὅπερ ἐθεώρει δικαίως, ὡς
τὰ πράγματα ἐκ τῶν ὑστέρων ἐμαρτύρησαν, πρόωρον καὶ ἐπι-
ζήμιον εἰς τὴν βάσιμον κατωτέρα παιδείυσιν. Ἄλλὰ μὴ βου-
λόμενος νὰ φανῇ ἀντιδρῶν κατὰ τῶν ἀδυναμιῶν ἄλλων, καὶ
διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πανεπιστημίου ἐξ μισθοῦς τῆς καθηγε-
σίας του προσέφερε καὶ τοῦ προσωπικοῦ καταρτισθέντος ἐδέχθη
νὰ συμπεριληφθῇ ἐν ἀρχῇ, διορισθεὶς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας
τῆς φιλολογίας. Ἀκολούθως ὁμως ἀπεσύρθη εἰπὼν ὅτι ἂν

ὄλοι εἰσπηδήσωσιν εἰς τὸ πανεπιστήμιον, οὐδεὶς θέλει μένει εἰς τὰ κατώτερα σχολεῖα, ὧν ὁ καταρτισμὸς εἶνε οὐχ ἥττον σπουδαῖος. Οὕτω ἀφήσας τὰς πανεπιστημιακὰς ἑδρας εἰς τοὺς μαθητὰς του ἐξηκολούθησε διευθύνων τὸ ἀγαπητόν του γυμνάσιον.

Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐδέξατο μετὰ πάσης προθυμίας τὴν καὶ τῇ φρενὶ καὶ τῇ καρδίᾳ του προσφιλεστέραν πρόσκλησιν τοῦ νὰ διδάξῃ ἐν τῇ Ῥιζαρείῳ σχολῇ, ἧς αὐτὸς προουκάλεσε τὴν σύστασιν, φιλοτιμήσας εἰς τοῦτο τοὺς ἀδελφοὺς Ῥιζάρη, καὶ ἦν αὐτὸς ἐθεμελίωσεν, ὠργάνωσε καὶ φιλοστόργως μέχρι τοῦ θανάτου του ἠγάπησεν.

Ἀλλὰ καὶ τῆς φιλεκπαιδευτικῆς ἐταιρείας αὐτὸς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐνθερμοτέρων θεμελιωτῶν καὶ ὡς ἀντιπρόεδρος (τῆς ἐπὶ τιμῇ προεδρείας ἀφειθείσης τῷ κλεινῷ Κουντουριώτῃ) ἐπὶ πολλὰ ἔτη καθωδήγησε τὰς προόδους αὐτῆς. Καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς καὶ φιλολογικῆς ἐταιρείας ἦν εἰς τῶν πρώτων ἰδρυτῶν, καὶ τῶν ὀρφανοτροφείων καὶ ἄλλων ἀγαθοεργῶν καθιδρυμάτων ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ κινουσα δύναμις, ἐπιστέλλων ἀδιακόπως πρὸς τοὺς κατὰ τὰς Ἡγεμονίας καὶ τὴν Ἑσπερίαν ὁμογενεῖς, ἐξάπτων αὐτῶν τὸν ζῆλον, προτρέπων τὴν ἐλευθεριότητα καὶ καθοδηγῶν τὴν ὑπὲρ ἐθνωφελῶν ἔργων οὕτω διεγερθεῖσαν προθυμίαν αὐτῶν.

Τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἦτο προστάτης, ἦτο πατήρ, καθοδηγῶν καὶ βοηθῶν αὐτοὺς καὶ ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς. Πάντες οἱ ἐκ τῆς ἐλευθέρας καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος πτωχοὶ μαθηταὶ εἰς τὸν Γεννάδιον προσέτρεχον ὅπως θεραπεύτωσι τὴν ἀνέχειάν των.

Πᾶσαν Κυριακὴν μετὰ τὴν ἐκκλησίαν ὁ ἀδραμιαῖος αὐτοῦ οἶκος ἦν πλήρης μαθητῶν, χηρῶν καὶ ὀρφανῶν. Πάντες προσήρχοντο ὡς πρὸς φιλόστοργον πατέρα. Ὁ δὲ Γεννάδιος δεχόμενος αὐτοὺς μετὰ τῆς ἀπαραμίλλου του ἐκείνης φαιδρότητος καὶ εὐπροσηγορίας εἶχε δι' ἕκαστον λόγον καλὸν καὶ μαλακτικόν, παραίνεσιν ἢ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν ἢ ἀστείότητα.

Ὁ Γεννάδιος ἦτο μετρίου ἀναστήματος καὶ πῶς εὖρωστος, ἀλλὰ σύμμετρος τὸ δέμας. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐχώλαινε τὸν ἕτερον πόδα, παθὼν ἐκ ρευματισμοῦ, ἀποτελέσματος τῶν

κατὰ τὸν Ἀγῶνα κακουχιῶν. Εἶχε τὸ παράστημα μεγαλο-
πρεπές καὶ ἐπιβλητικόν, τὴν ὄψιν φαιδρὰν καὶ τοὺς τρόπους
ἀνδρικούς καὶ εὐθεῖς, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου προμεμελετημένου
ἐπιτηδεύματος.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν τῷ ἔθνει καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ
καὶ ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ἐν τοῖς ἥθεσι καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ
κατεῖχεν αὐτὸν ὅλον, καὶ ὑπ' αὐτῆς μόνῃς ἤγετο. Ὡστε ἀπε-
στρέφετο τοὺς φραγκισμοὺς καὶ ἰδίως τὰ μιξοβάρβαρα ἔθη καὶ
αὐτὰ τὰ βαρβαρόφωνα ὀνόματα, οἷα τὰ Ἀμπάσογλους
Καραγιάννης, κτλ. Ὅθεν ἀνεβάπτισε δι' ἑλληνικῶν ὀνο-
μάτων πολλοὺς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ δὴ καὶ τοὺς φίλους
αὐτοῦ Βενθύλον καὶ Τισαμενὸν οὕτως αὐτοὺς μετονομάσας.
Τίς δὲ τῶν μαθητῶν του δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἀποτροπίασιν ἣν
ἠσθάνετο καὶ τὰς δριμείας ἐπιπλήξεις ἃς ἀπέτεινε πρὸς τοὺς
μαθητὰς τοὺς φέροντας χειρίδας καὶ δίοπτρα ἄνευ λόγου;

Ἐν Αἰγίνῃ διατελῶν ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ μετὰ τὴν ἀποκα-
τάστασιν τῶν πραγμάτων ἐσχέτισθη μετὰ τοῦ κλεινοῦ Ἀθη-
ναϊκοῦ οἴκου τοῦ Προκοπίου Βενιζέλου οὗτινος τὴν πρωτότοκον
θυγατέρα Ἄρτεμιν ἐνυμφεύθη. Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη-
σαν τέσσαρες θυγατέρες καὶ τέσσαρες υἱοὶ ὧν ὁ τρίτοτοκος Κων-
σταντῖνος, ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἰκὼν αὐτῆ τοῦ πατρός, προῶρως
ἐτελεύτησεν ἐν τῇ ξένη. Τὸ βάρος τῆς πολυμελοῦς ταύτης
οἰκογενείας δὲν θὰ ἦτο δυσφόρητον εἰάν ὁ μὲν Γεννάδιος εἶχε
τὴν συνήθη τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων φρον-
τίδα, καὶ εἰάν δὲν ἀφιέρου ὅλον αὐτοῦ τὸν νοῦν καὶ τὰς δυνά-
μεις εἰς μόρφωσιν τῶν νέων ἐκείνων ὧν τινες ἐπέπρωτο νὰ
γίνωσιν αἴτιοι τῶν μεγίστων πικριῶν τοῦ βίου αὐτοῦ. Κατὰ τὰ
τελευταῖα ἔτη ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τριῶν τούτων, κατευεργετη-
θέντων ὑπ' αὐτοῦ, ἐγγυηθεὶς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τηρῶν τὴν τιμὴν
τῆς ὑπογραφῆς του, ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ κτήματά τινα καὶ
νὰ ὑποθηκέυσῃ ἄλλα. Καταδολιευθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ ἐτέρου τινὸς
δημιουργήματός του, ὅστις ἀκολούθως ὑπερεπλούτησεν, ἦτο
ἀπαρηγόρητος, οὐχὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς περιουσίας του
καὶ τὴν πενίαν τῶν τέκνων του, ἀλλὰ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον
νὰ βοηθῆ ὡς ἠθέλε «τὰ καψόπαιδα» (τοὺς πτωχοὺς μαθητὰς).
Ὅποια δ' ἦν ἡ μαρτυρικὴ τῶν αὐτῶν ἀγωνία αὐτοῦ παρίστησιν ἡ

ἐξῆς ἀληθῆς εἰκῶν, δημοσιευθεῖσα μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐν τῇ τότε «Ἀθηναῖ.»

«Ἄλλ' ἂν τις, καὶ ὁ ἀπαθέστερος, θέλῃ νὰ συγκινηθῇ ποτε καὶ αὐτός, ἡμεῖς τῷ λέγομεν τί νὰ πράξῃ εἰς τοῦτο· ἐξεγερευθεὶς μίαν ἐργάσιμον ἡμέραν, πολλὰ πρωί, τὴν ἕκτην ὥραν, καὶ ἔλθων εἰς τὰ ὀπισθεν τῶν ἀνακτόρων, ἃς καθεσθῆ κατα τὸ κράσπεδον τῆς λεωφόρου· ἐκεῖθεν θέλει ἴδει διαβαίοντα γέροντα ἐβδομηκοντούτη, μὲ λευκὰς τρίχας εἰς τὴν κεφαλὴν, κρατοῦντα βακτηρίαν εἰς τὴν δεξιάν, ὑποσκάζοντα τὸν ἕτερον πόδα καὶ ἀνά βήματά τινα ἰστάμενον εἰς ἀνάρρωσιν καὶ ἀποσπόγγισιν τοῦ ῥέοντος ἰδρωτός. Ἄς περιμένη ὁ θεατὴς αὐτοῦ καὶ μετὰ δύο ὥρας θέλει ἴδει τὴν διαβάτην ἐπανακάμπτοντα τὴν αὐτὴν ὁδόν, ἀργότερον διὰ τὸν μέγαν κάματον, εἰς ὃν ὑπέβαλεν ὀλιγόῦπνον τὸ γηραιὸν σῶμά του ἀπὸ τῆς πέμπτης ὥρας, καὶ ὅμως σπεύδοντα παρὰ δύναμιν, ὑποβοηθούμενον ὑπὸ δύο μικρῶν παιδίων, ὅπως διανύσῃ τὴν μακρὰν εἰς τὴν πόλιν ὁδὸν καὶ διὰ τοῦτο ἔχοντα ὅλον τοῦ σώματος τὸ αἷμα συμπεφορημένον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον. Ὁ γέρον οὗτος εἶνε ὁ Γεώργιος Γεννάδιος. Ἐδίδαξε δύο ὥρας εἰς τὴν Ῥιζάρειον σχολὴν καὶ πορεύεται ἐκεῖθεν εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς πόλεως, ὅπως ἐκπληρώσῃ ἐκεῖ τὸ διπλοῦν ἔργον τοῦ διευθυντοῦ καὶ διδασκάλου. Τὰ ἐννέα δέκατα τῶν λογίων καὶ ὑπαλλήλων τῶν τραφέντων καὶ παιδευθέντων ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας εἶνε μαθηταὶ του. Πεντήκοντα ἔτη διδάσκει, συνηγωνίσθη τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα ὡς ὀλίγοι, συνέστησε μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν πραγμάτων τὴν ἐν Αἰγίνῃ κεντρικὴν σχολὴν, κατήρτισε κατὰ μικρὸν τὸ ἐν Ἀθήναις γυμνάσιον ὅθεν ἐξέπεμψε διδασκάλους εἰς τὰ ἀπώτατα ὅπου οἰκοῦσιν Ἕλληνας. Ἐφρόντισε, κατὰ τοὺς χρόνους ὅτε εἰκηκούετο, νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνθρώπους εἰς τελειοτέραν μάθησιν, ἐξ ὧν οἱ ἀξιώτεροι διδασκάλου καὶ καθηγηταὶ τὴν σήμερον, καὶ ὅμως αὐτός ὁ ἄνθρωπος μετὰ τσαῦτα ἔτη δὲν εἶνε θεθειμένος οὐδὲ βαθμίδα μίαν ἀνώτερος τῶν μαθητῶν του, ἀλλ' ὑπόκειται εἰς τὰ αὐτὰ βάρη μὲ τὰς αὐτὰς ἀμοιβὰς ὡς ἐκεῖνοι τὸν τρόπον τοῦτον τοῦ διοικεῖν καὶ κυβερνᾶν συνειθίζουσι μὲν νὰ λέγωσιν, οἱ μὴ ἀκριβολογοῦντες, ἀχαριστίαν τῆς Πατρίδος, ἢ ἱστορία ὅμως τῆς τοῦ ἔθνους παιδείας θέλει διυλίσσει τὰ τό-

σον περιπεπλεγμένα αὐτὰ πράγματα καὶ ἀποδίδουσα εἰς ἕκα-
στον τὰ ἐπίχειρα· διότι δύναται μὲν ἐπὶ καιρὸν νὰ φιμωθῇ ἡ
ἀλήθεια, ἐν τέλει ὅμως θέλει εὖρει καιρὸν νὰ ἀνοίξῃ τὸ στόμα
τῆς καὶ ἐξετάσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, μάλιστα
κατὰ τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐπάγγελμα, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν τύχην καθ'
ἡμᾶς κεῖται τὸ μέλλον τῆς Πατρίδος.»

Ἡ Ἀθηναῖα διενέμετο τότε περὶ τὸ ἐσπέρας, μετὰ τὸν
κάματον δὲ τῆς ἡμέρας συνειθίζεν ὁ αἰοιδιμος γέρον δειπνήσας
ν' ἀκροᾶται ἀναγινωσκομένων τῶν ἐν αὐτῇ ὑπὸ μιᾶς τῶν θυ-
γατέρων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐκτενὲς ἐκεῖνο ἄρθρον ἐπραγματεύετο
περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι παιδείας ἐπέτεινε τὴν προσοχὴν καὶ
οὐδεὶς ἐφαντάζετο ὅτι θ' ἀπέληγεν εἰς τὴν ἀνωτέρω συκινη-
τικὴν περίοδον· ὅτε δὲ ἡ τρυφερά νεανὺς ἔφθασεν ἐν ἀγνοίᾳ εἰς
τὰ περὶ τοῦ ἰδίου πατρὸς λεγόμενα, ἐκόπη εἰς δάκρυα καὶ
ὄλοφυρμούς. Κύψας δ' ἐκεῖνος περιεπτύχθη αὐτὴν παρηγορῶν,
ὅτι αὐτὸς προήρητο τὸν τοιοῦτον βίον ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος,
ἣν δὲν ἠθέλησε νὰ καταφάγῃ ὡς σάραξ αἰτῶν ἀμοιβάς· καὶ
παρώτρυνε τὰ παρακαθήμενα τέκνα νὰ προτιμῶσι τὸ ἐρύθημα
τοῦ τιμίου ἀγῶνος ἀπὸ τοῦ ἐρυθήματος τῆς ἐπονειδίστου ἐκμε-
ταλλεύσεως τῆς πατρίδος. Ἡ δὲ σκηνὴ ἐκεῖνη ἔμενε βαθέως
ἐγκεχαραγμένη ἐν ταῖς τρυφεραῖς αὐτῶν καρδίαις.

Τὴν αὐτὴν εὐστάθειαν καὶ γενναιοφυσίαν εἶχεν ἤδη διατρα-
νώσει ὅτε δύο ἔτη πρότερον οἱ ἐν Σμύρνῃ τὸ πρῶτον καὶ
εἶτα οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενεῖς προσεκάλεσαν αὐτὸν
ἐκεῖ μισθὸν ὀκτωχιλιῶδραχμον ὑποσχόμενοι μετ' ἄλλων πλεο-
νεκτημάτων. Ἀλλ' ὁ Γεννάδιος διατάσας ἐπὶ μικρὸν, τῆς
συζύγου αὐτοῦ προτροπῆς αὐτὸν νὰ δεχθῇ, ἀπήντησεν ὅτι
καίτοι πενόμενος μετὰ πεντηκονταετῆς ἀγῶνας, ὅμως ποτὲ
δὲν ἠθέλην ἀθετήσῃ τὰ διδάγματα ὀλοκλήρου τοῦ βίου του,
ἐγκαταλείπων τὴν γωνίαν ἐκείνην τῆς ἐλληνικῆς γῆς ὑπὲρ
τῆς ἐλευθερίας τῆς ὁποίας συνηγωνίσθη. Ἀλλως ἠσθάνετο
ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο ἐπὶ μακρὸν ν' ἀναπνεύσῃ τὸν ἀέρα τουρ-
κοκρατουμένης χώρας, ἐπόθει δὲ νὰ καταθέσῃ τὰ ὀσᾶ του ἐν
γῇ ἐλευθέρᾳ.

Καὶ ἐν γῇ ἐλευθέρᾳ κεῖνται τὰ ὀσᾶ του, ἀλλὰ κεκαλυμμέ-
να δι' ἀπλῆς πλακὸς εἰς γωνίαν τῆς γῆς ταύτης, λησμονηθέντα

ὑπὸ τοῦ ἔθνους ὑπὲρ οὗ ἐπὶ πενήκοντα ἔτη ἐμόχθησε καὶ ὑπὲρ οὗ ἀπέθανεν.

Ἔρχεν ἐκτραγῆ ἢ ἐν Ἡπειρῶ ἐπανάστασις τοῦ 1854, ὅτε οἱ ἀπανταχοῦ Ἡπειρωταὶ ἐξελέξαντο αὐτὸν ὁμοθύμως πρόεδρον τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπῆς. Ἀνέλαμψε τότε ἐν αὐτῷ ἡ ἀρχαία φλόξ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος καὶ διήγειρε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὅλην ὁ ὑπὲρ τῆς ἰδίας πατρίδος πόθος. Ἀπεκδυθεὶς εἰς τὸν ἀγῶνα μετὰ τοῦ συνήθους αὐτῷ ἐνθουσιασμοῦ, καταπικράνθη ὑπὸ τῆς προῶρου καταπτώσεως τοῦ κινήματος. Αἱ πυκναὶ δὲ ἐπ' ἐσχάτων τοῦ βίου του δοκιμασίαι ἐκορυφώθησαν διὰ τῆς ἐσχάτης ταύτης καὶ βαρυτάτης δι' αὐτὸν πικρίας.

Οὕτω καταπεπονημένον, καταβεβλημένον, ἡγανακτημένον εὗρεν αὐτὸν ἡ ἐσχάτη στιγμή. Ἡ χολέρα ἦν ἐκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς ἐπήνεγκε κοινωνικὴν διάλυσιν. Πανεπιστήμιον, Γυμνάσια, σχολεῖα, ὅλα διελύθησαν. Πάντες ἔφευγον. Μόνος ἐκεῖνος ἔμενε πιστὸς εἰς τὴν τάξιν του ὡς ἀληθῆς στρατιώτης. Ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῇ ἡ Ῥιζάρειος σχολή, καὶ στασιασάντων τῶν μαθητῶν ὁ διευθυντὴς ἔδραμε πρὸς αὐτὸν αἰτῶν τὴν παρούσαν αὐτοῦ ἥτις μόνη, διὰ τῆς παντοδυναμίου ἐπιρροῆς του ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν, ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ αὐτούς. Ἦτο φοβερὰ πρωΐα τοῦ νοεμβρίου, ὁ βορρᾶς ἐσύριζε σφοδρὸς καὶ τὸ ψῦχος ἠϋξανε τοὺς κινδύνους τοὺς ἐκ τῆς ἐπιδημίας. Ἡ σύζυγος καὶ οἱ θυγατέρες γονυπετεῖς ἰκέτευον αὐτὸν νὰ φεισθῇ αὐτῶν, τότε ἀπαξ, μᾶλλον ἢ τῆς Σχολῆς. Ἄλλ' ἡ φωνὴ τοῦ καθήκοντος ἦτο ἰσχυροτέρα. «Ἀφήσατέ με, εἶπε, νὰ πράξω τὸ καθήκόν μου. Ἡ συντήρησις τῆς Σχολῆς ἐξαρτᾶται ἀπ' ἐμοῦ, καὶ δὲν θέλω νὰ φέρω ἐν τῇ συνειδήσει τὴν εὐθύνην τῆς διαλύσεως αὐτῆς. Ὁ Θεὸς βοηθός!!» Καὶ οὕτως ἐξῆλθεν αὐτὸ τοῦτο εἰς βέβαιον θάνατον. Προσεβλήθη ὑπὸ τῆς βροτολοιγοῦ νόσου ἐπ' αὐτῆς τῆς ἑδρας ἀφ' ἧς ἔδωκε τὴν διανοητικὴν ζωὴν εἰς μυριάδας Ἑλλήνων, καὶ ἐπανακάμψας οἴκαδε ἀπέθανεν, ἡμέρα παρασκευῆ, 12 νοεμβρίου 1854.